

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

В.В.Василик

Анотація. У статті проаналізовані проблеми професійної освіти молодших спеціалістів юристів як складової вищої юридичної освіти в Україні.

Ключові слова: молодший спеціаліст юрист, юридична освіта.

Аннотация. В статье проанализированы проблемы профессионального образования младших специалистов юристов как составляющей высшего юридического образования в Украине.

Ключевые слова: младший специалист юрист, юридическое образование.

Annotation. In the article the problems of trade education of junior specialists of lawyers are analysed as parts of higher legal education are in Ukraine.

Keywords: junior specialist is a lawyer, juridical education.

Постановка проблеми. Обравши шлях незалежного розвитку й закріпивши це в Конституції, Україна підтвердила своє прагнення розвивати й зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, найвищою соціальною цінністю для якої є людина, її права і свободи. Одним із найважливіших чинників формування й самого існування правової держави виступає правова захищеність громадян, забезпечення для них максимальних можливостей щодо реалізації й захисту їхніх прав, свобод і законних інтересів.

Пріоритетна роль в утвердженні ідеалів соціальної рівності, свободи й справедливості в суспільстві належить фахівцям юридичної галузі, оскільки через їхню діяльність реалізується державна політика, спрямована на захист прав та інтересів громадян, забезпечення правового виховання й освіти різних верств населення. Тому в загальній системі освіти в Україні взагалі і в розбудові правової держави, зокрема, особливе місце сьогодні займає юридична освіта, оскільки вона глибоко пов'язана з формуванням суспільної свідомості та правосвідомості, виступає запорукою подальшої розбудови України як правової та демократичної держави і, що конче важливо, сприяє реалізації в суспільстві принципу верховенства права. Досвід розвинених країн світу свідчить про те, що ґрунтовна, націлена на потреби практики юридична освіта складає основу їхнього економічного, політичного, соціального й культурного добробуту.

Очевидно, що проголошений конституційний принцип верховенства права не може бути втілений у життя без дійсно демократичної системи правової освіти. Вади, які має чинне законодавство України, а також численні проблеми законотворення в державі пов'язані, насамперед, з відсутністю в країні достатньої кількості висококваліфікованих фахівців із юридичних наук.

Аналіз наявних досліджень проблеми. Якість юридичної освіти в Україні турбує нині багатьох науковців і практиків [1-7]. Кабінет Міністрів України 10 квітня 2001 р. затвердив Програму розвитку юридичної освіти на період до 2005 р. У Програмі зазначалась необхідність приведення юридичної освіти у відповідність до світових вимог, створення умов для задоволення потреб громадян у сучасній юридичній освіті та реалізації права на працю за здобутою спеціальністю, повне забезпечення потреб органів державної влади, правоохоронних органів, інших сфер юридичної практики у фахівців-юристах. Проблеми організації та змісту вищої юридичної освіти в Україні в контексті входження до Болонського процесу розглянуті в працях Р.Стефанчук [7], технології та методи мотивації майбутніх юристів до навчання – у публікаціях О.Котикової [5], сучасний стан і проблематика фахової підготовки юристів – у статтях А.Рибачук [6]. Про те, що українська юридична освіта трансформується, яскраво свідчить зміна системи освітньо-кваліфікаційних рівнів (ступенів освіти). У додаток до традиційної градації рівнів – молодший спеціаліст і спеціаліст – додано ті, які поширені на заході. Загалом нині градація виглядає так: молодший спеціаліст, бакалавр (обидва надають заклади I-II рівня акредитації), спеціаліст, магістр (III-IV) [1].

Невирішені аспекти проблеми. На жаль, не всі положення Програми розвитку юридичної освіти були реалізовані, не всі рекомендації науковців упроваджені в практику, не поліпшило якості підготовки юристів і розширення кількості навчальних закладів, які їх готують. Залишається актуальним питання вдосконалення юридичної освіти внавчальних закладах 1-го та 2-го рівнів акредитації.

Мета статті – проаналізувати проблеми професійної підготовки молодших спеціалістів юристів як складової вищої юридичної освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В останні роки система юридичної підготовки фахівців в Україні зазнала істотних змін. Із підвищенням значення права в житті суспільства суттєво розширились межі правової діяльності в сферах державного будівництва, економіки, забезпечення суспільного порядку та інших, а відтак значно збільшився престиж юридичної професії, попит на юристів. Тому помітно розширилась мережа вищих юридичних навчальних закладів. Якщо у недалекому минулому центри юридичної освіти і науки зосереджувалися переважно в містах – Києві, Харкові, Львові, Донецьку, Одесі, то сьогодні фахівців з вищою юридичною освітою готують чи не в кожному обласному центрі, зокрема й у навчальних закладах 1-го та 2-го рівнів акредитації.

Суспільний розподіл праці зумовлює різноманіття юридичних напрямів підготовки, професій і професійних структур суспільства. Виконання певних видів юридичної діяльності потребує відповідної кваліфікації фахівця, що, своєю чергою, є неможливим без засвоєння знань необхідного рівня та професійної підготовки. Цього рівня досягають завдяки опануванню освітніх, освітньо-професійних і освітньо-наукових програм, що мають відповідати сукупності й складності професійних функцій, прав і обов'язків юриста. Вимоги до системи знань, умінь і навичок, до світогляду, до громадянських і професійних рис майбутнього фахівця-юриста формуються в процесі юридичного навчання й акумулюються в змісті юридичної освіти.

На сучасному етапі розвитку суспільства постає нагальна потреба в підготовці таких фахівців із права, які б одночасно мали ґрунтовні знання з таких напрямів, як: сучасні інформаційні технології, економіка, екологія, політологія та державне управління, соціологія, військово-будівництво, гуманітарні проблеми (загальномедичні, війни та миру, материнства та дитинства, міжнародних та міжетнічних стосунків, культури та спорту). Юридична освіта, на думку практиків, з її проблемами організаційної, навчально-методичної перебудови та фінансування повинна бути визнана політичним і соціальним пріоритетом розвитку держави і суспільства. Тільки такий підхід дасть змогу в історично короткий час втілити в наше життя конституційний принцип верховенства права та закласти дійсно науково обґрунтовані правові підвалини національної безпеки України.

Значне збільшення обсягів підготовки юристів істотно не позначилося на забезпеченні різних сфер суспільного життя кваліфікованими юридичними кадрами [6, с.444]. У сучасних соціокультурних умовах можна виділити низку генеральних тенденцій, які визначають зміни в змісті, характері освіти. Деякі з них вже знайшли своє певне вираження в розвитку української вищої юридичної школи. Однак сьогодні необхідно, на нашу думку, повніше враховувати головні чинники, які визначають розвиток змісту юридичної освіти, а саме: реалізація особистісно-орієнтованої парадигми в системі юридичної освіти; фундаменталізація юридичної освіти; професіоналізація юридичної освіти; перехід до різноманіття освітніх програм (за термінами, рівнями і напрямками навчання), що створюють передумови для реального вибору індивідуальних освітніх траєкторій відповідно до запитів і можливостей особистості; розроблення та впровадження в освітнянську практику нового покоління державних стандартів вищої юридичної освіти; інформатизація вищої юридичної освіти, перехід від вивчення комп'ютерної техніки до освоєння інформаційних комунікаційних технологій.

Нині підготовка майбутніх правників в Україні здійснюється переважно екстенсивним шляхом, у результаті чого маємо надлишок дипломованих юристів і нестачу висококваліфікованих фахівців. Безумовно, основною причиною такої диспропорції є недосконала система підготовки юристів. Це безпосередньо пов'язано з коригуванням моделі професійної підготовки, яка нині практично має „наздоганяльний” характер. Зниження якості юридичної освіти в Україні науковці пов'язують з низкою причин:

- недостатньою кількістю наукових і методичних досліджень у галузі юридичної освіти;
- відсутністю якісної навчальної літератури юридичного спрямування;
- низьким рівнем психолого-педагогічної підготовки викладачів;
- спрямованістю окремих навчальних закладів не на якість підготовки юристів, а на їх кількість [6, с.445].

Проблематика юридичної освіти не є винятково українською. Зовсім недавно відбулась серйозна реформа юридичної освіти в Японії, можна спостерігати певні корекції американської освіти в інших країнах. І це не випадково, оскільки в сучасних умовах підвищується роль освіти в соціальному розвитку. Вона дедалі більшою мірою стає найважливішим чинником суспільного прогресу, коли виникає необхідність пошуку нових систем освіти, більш демократичних, диверсифікованих, результативних з позицій інтересів суспільства, які переборюють професійну замкненість і культурну обмеженість та орієнтуються на широко освічену особистість. У Європі відбувається формування системи юридичної освіти для фахівців середньої кваліфікації, але зберігається система освіти для еліти [3, с.17].

Порівняння систем юридичної освіти різних країн відкриває особливі перспективи, адже зміст і обсяг юридичної освіти як поняття та об'єктивного явища залежить від багатьох чинників – від її історії, організації та організаторів, правової системи, загальних освітніх завдань і мети, конкретної епохи та її власних складових. Тому слід провести низку практичних заходів у напрямі інтернаціоналізації вищої юридичної освіти. Інтернаціоналізація як процес міжнародної орієнтації ВНЗ має у своїй основі три елементи: наявність міжнародного компонента в змісті навчальних планів і програм, міжнародна мобільність студентів і професорів, наявність програм технічного співробітництва і взаємодопомоги. Актуальність цієї проблеми зумовлена, насамперед, інтеграцією економік різних країн, міжнародного економічного ринку, глобальними проблемами людської цивілізації, зобов'язаннями України щодо гармонізації національного законодавства з міжнародним, приєднанням нашої держави до Лісабонської конвенції.

Перевагою сучасної юридичної освіти в Україні є відносна доступність, зумовлена великим вибором відповідних навчальних закладів. Однак її недоліків значно більше – зокрема, це ізольованість від міжнародного освітньо-наукового простору, певна застарілість наукових підходів, нерівність у відносинах "студент – викладач", а також наявність квазіюридичної освіти, що надається навчальними закладами із сумнівною репутацією.

У нашій країні все частіше висловлюється думка, що у ВНЗ відбувається "надвиробництво" юридичних кадрів. Нагадаймо, що позиція держави, викладена у Програмі розвитку юридичної освіти на період до 2005 р., затвердженій Кабінетом Міністрів України 10 квітня 2001 р., є однозначною: "Україні потрібно значно більше юристів"; "нині в Україні один юрист припадає на 2 тис. чоловік населення". Крім цього, "в деяких регіонах країни здійснюється підготовка недостатньої кількості правників". Оглядачі також зазначають, що нині, "коли стоїть завдання формування нової генерації правників нової суспільної системи нової держави, говорити про їхнє надвиробництво немає підстав, тим більше, що досягнення показника США (один юрист на 100 чоловік населення) в доступному для огляду майбутньому Україні не загрожує".

В Україні вища юридична освіта за змістом є системою світоглядних і громадянських якостей, професійних знань, умінь і навичок, що формуються в процесі навчання у вищих навчальних закладах. Освітньо-кваліфікаційні рівні (молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр), які є характеристиками вищої освіти за ознаками ступеня сформованості спеціальних і фундаментальних знань, навичок особистості, що забезпечує її здатність виконувати завдання та обов'язки певного рівня професійної діяльності, як підстави для класифікації мають:

- попередню освіту, на основі якої здобувається вища освіта певного освітнього рівня;
- певний освітній рівень вищої освіти;
- завдання та обов'язки певного рівня професійної діяльності, передбачені для первинних посад у певному виді юридичної діяльності.

Відповідно до цих критеріїв молодший спеціаліст – це освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особистості, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула: неповну вищу освіту; спеціальні уміння та знання, які є достатніми для здійснення функцій певного рівня професійної діяльності, передбачені для первинних посад певного виду юридичної діяльності.

Спеціальність „Правознавство” бере свій початок ще з 1991 року, коли у молодій українській державі з'явилася потреба у спеціалістах правового профілю для захисту українського підприємництва, боротьби з економічною злочинністю, посилення судового захисту, прав і свобод громадян. Випускник спеціальності „Правознавство” отримує кваліфікацію – молодший спеціаліст юрист і призначений для роботи в органах юстиції, апеляційних і господарських судах, арбітражних судах, органах РАГС, органах внутрішніх справ, апараті органів державної виконавчої влади і місцевого самоврядування, юридичної і кадрової служби підприємств, установ, організацій всіх форм власності та господарювання.

Випускники за спеціальністю 5.060101 „Правознавство”, отримавши знання із теорії, історії держави та права, конституційного, адміністративного, цивільного, кримінального, земельного та інших галузей права, підготовлені до активної творчої, професійної та соціальної діяльності. Теоретично передбачається, що вони знають основні положення конституційного устрою України, основи політичної, економічної, соціальної системи суспільства, устрою та функціонування державної влади. Такі фахівці мають вільно орієнтуватись у системі права і системі законодавства, вміти застосовувати одержані під час навчання знання на практиці, самостійно, на високому рівні аналізувати конкретні норми права, тлумачити законодавство, чітко орієнтуватись у правових проблемах підприємництва та ринкових відносин.

Проте, науковці й практики стурбовані проблемою відсутності практичних навичок у випускників

юридичних факультетів. Рівень освіти впродовж останніх 10-15 років уже не задовольняє потреби сучасної економіки. Юристи-початківці потребують не лише практичних навичок, а й сучасних теоретичних знань, які не були отримані під час навчання. Нині цю проблему деякі компанії досить ефективно вирішують одним із таких способів. У випадку масової потреби в молодших спеціалістах зазвичай розробляють програми стажування для випускників і студентів старших курсів. Упродовж періоду стажування досвідчені співробітники компанії дають знання та навички, що необхідні для виконання певної роботи в цій компанії. За меншої потреби використовують метод наставництва, що передбачає тісну співпрацю досвідченого спеціаліста та молодого. За будь-якого варіанта компанія має змогу спостерігати за роботою стажера, а по закінченні терміну стажування робить висновки про його подальшу роботу в компанії. Так само і стажер має змогу оцінити для себе цікавість і корисність роботи в цій компанії.

Однак іноді такого „донавчання” не вистачає. Тому навчальні заклади мають удосконалити систему професійного навчання, готуючи кадри, які відповідали б потребам сучасних підприємств та економіки загалом. У більш розвинених країнах ВНЗ залучають до співпраці провідні компанії задля розробки необхідних курсів, що дадуть змогу студентам отримати сучасні знання. Тому майбутнє освіти саме за такою співпрацею між роботодавцями та навчальними закладами, від якої виграють усі сторони процесу.

Суттєву частину навчальної програми студента-правника орієнтовано на напрацювання в нього базових практичних умінь: семінарські заняття, особливо із розв'язанням задач, а також проходження виробничої практики. Однак, на думку багатьох юристів-практиків, здобуття студентом практичної компетенції – завдання самого студента, реалізація якого залежить від його бажання, цілеспрямованості та вміння визначати життєві пріоритети. Можливостей для самостійного розвитку в студента на сьогодні багато – починаючи від діяльності юридичних клінік і закінчуючи проходженням стажування у провідних юрфірмах країни. Тому завданням ВНЗ є не стільки розвиток у студента практичних умінь, скільки створення необхідних умов для самостійної реалізації ним власного творчого потенціалу.

З моменту проголошення незалежності держава суттєво вплинула на формування власної системи вищої юридичної освіти. Сформована мережа вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку юридичних кадрів за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста й магістра. Водночас не всі вищі навчальні заклади, особливо непрофільні, які отримали ліцензію на право підготовки юристів, забезпечують їх якість на рівні державних вимог[4].

Аналіз теорії та практики щодо організації професійної підготовки молодшого спеціаліста юриста показав тенденції до:

- спеціалізації та фундаменталізації змісту юридичної освіти;
- формування ключових компетенцій;
- гнучкість навчальних планів;
- посилення практичної спрямованості навчання;
- розширення інтерактивних методів навчання;
- посилення інтернаціонального аспекту;
- розширення сфери використання ІКТ;
- появи міждисциплінарних навчальних курсів;
- індивідуалізації навчання та збільшення обсягу самостійної роботи студентів та ін. [2; 4; 6;

7 та ін.];

Сприяття внутрішній інтеграції галузі вищої юридичної освіти та поліпшенню її якості зможе кардинальне оновлення змісту освіти. Нині він ще значною мірою відстає від глобальних тенденцій розвитку суспільства, від потреб формування вільної особистості в умовах демократизації суспільства. Дедалі більше проявляється така серйозна проблема як недостатня відповідність освітньої юридичної сфери характеру й змісту українських реформ. Спроби модернізувати зміст шляхом уведення в навчальні плани окремих навчальних дисциплін або збільшення обсягів лише призвели до перевантаження студентів. Це позбавило їх можливості поглиблювати свої знання самостійно, здобувати навички самоосвіти впродовж усього життя. Перевантаження студентів регламентовано аудиторною роботою. В навчальних закладах ще не прижився культ знань, що істотно, з огляду на високий рівень фахової юридичної освіти, мали б допомагати випускникам знаходити свою нішу на ринку праці. Головне завдання полягає в постійній адаптації змісту вищої юридичної освіти до потреб суспільства[4].

Традиційна система підготовки фахівців, володіючи значною інерційністю, виявилася неадекватною в нових умовах розвитку суспільства, що вимагає більшого динамізму й гнучкості. Ми стикаємося з тим, що молодші спеціалісти юристи не володіють достатнім рівнем правового мислення,

одержані правові знання мають теоретичний характер, відірваний від реальної дійсності. Це приводить до інертності мислення, утруднює професійне становлення, не веде до формування стійких знань і навичок використання права в своїй професійній діяльності.

Разом з тим, можна сказати, що в сучасній педагогіці й методиці викладання склалися певні передумови, що дозволяють підійти до вирішення даної проблеми. Наприклад, дослідження, здійснені О.Котиковою, показують, що до способів мотивації майбутніх юристів до навчання самі студенти відносять рольові ігри, ситуаційні задачі, творчі завдання, розгляд конкретних справ, практику в судах і правоохоронних органах, найбільшу перевагу надаючи практичній спрямованості занять [5, с.255].

Висновок. Основні завдання юридичної освіти полягають у тому, щоб дати студентам повноцінні юридичні знання з навчальних дисциплін в обсязі програми, прищепити їм навички умілого застосування теоретичних положень у практичній діяльності, сформувані в студентів переконаність у тому, що із закінченням навчального закладу не завершується процес пізнання, що лише неперервне вдосконалення своїх знань, збагачення їх досягненнями теорії та практики – ключ до успіху у діяльності кожного юриста.

Відносно процесу функціонування системи юридичної освіти як складного та багатогранного явища, можна визначити групу загальноосвітніх та додаткових принципів, які виходять з вимог чинного законодавства України та розкривають методологію правового навчання. Це принципи гуманізму, демократизму, незалежності освіти від політичних партій, науковості, комплексного підходу, вимогливості, звітності, наступності тощо. Зокрема гуманізація юридичної освіти передбачає єдність загальнокультурного, соціально-морального та професійного розвитку особистості. Даний соціально-педагогічний принцип вимагає перегляду цілей, змісту і технологій професійної освіти майбутніх юристів, що відносимо до **подальших напрямів дослідження.**

Література

1. Бігун В. Юридична освіта в Україні та Німеччині / Бігун В'ячеслав // Юридичний журнал. – 2004. – №12 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1514>
2. Богачов С. Державі потрібні висококваліфіковані юристи / С.Богачов // Право України.- 2005.- №11.- С.150-154.
3. Венедиктов В.С. Парадигма сучасної юридичної освіти в контексті Болонського процесу / В.С. Венедиктов // Право і безпека. – 2004. - №3'4. – С.14-17.
4. Журавський В.С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні. – К.: „Ін Юре”, 2003. – 416 с.
5. Котикова О.М. Мотивація майбутніх юристів до навчання як визначальний чинник суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студента / Олена Котикова // Вісник львівського університету. Серія педагогічна. – Львів: ЛНУ, 2009. – Випуск 25. – Частина 2. – С.249-257.
6. Рибачук А.В. Сучасний стан і проблематика фахової підготовки юристів / А. В. Рибачук // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : Зб. наук. пр. – Випуск 28. – Київ-Вінниця: ТОВ фірма „Планер”, 2011. – С.441-446.
7. Стефанчук Р.О. Проблема організації та змісту вищої юридичної освіти в Україні в контексті входження до Болонського процесу / Р.О.Стефанчук, М.О.Стефанчук // Університетські наукові записки. – 2005. – №4(16). – С.414-418.